

Áttekintés a Tabula Hungariae- kutatások állásáról

DANKU György

*A következő írás eredetileg könyvismertetésnek készült, de a végeredmény túlmutatott egy recenzió keretein. Az elemzés mintegy száz év térképészeti kutatásairól ad alapos áttekintést a 2013-ban megjelent díjnyertes könyv, Plihal Katalin: **A Tabula Hungariae... Ingolstadt, 1528: térkép és utólete az eddigi és a jelenlegi kutatások tükrében** (Bp.: OSZK ; Kossuth, 2013. 224 p. : ill., részben színes, részben térk. ; 31 cm + DVD) bemutatása részeként. A szemletanulmány mélysége és részletgazdagsága egyértelművé teszi, miért a műhelytanulmányok között mutatjuk be (A szerk.)*

A 15. és 16. század fordulóján a kartográfia nagy újdonságát a regionális léptékű ország- és tartománytérképezés megindulása jelentette. Az európai ember térismeretében, tértapasztalatában és térhasználatában e térképezés eredményeképpen megalkotott ország- és tartománytérképek gyökeres változást hoztak. Minden kezdeti pontatlanságuk és torzításuk ellenére e térképek először nyújtottak az egyéni emberi biológiai-fizikai tapasztalatot meghaladó tágasságú, egyúttal szisztematikus térismeretet. Átaluk egy addig nem létező, új külső ismereti eszköz jött létre, amely nagyban hozzájárult a

nemzeti léptékű közösségi tudat létrejöttéhez is, mely tudat a modern társadalmak ma is létező, alapvető sajátja.

A Tabula Hungariae avagy *Lazarus-Tanstetter-térkép*¹ ezen országtérképek egyik legkorábbi példája, egyúttal a korszak egyik legfigyelemreméltóbb térképi alkotása is. A mű ma ismert egyetlen példányának 1880. évi felbukkanása óta² foglalkoztatja a kutatókat, mindenekelőtt a térképészeket és térképtörténészeket. Az első szakmainak tekinthető értékelések a 20. század első évtizedében jelentek meg.³ A két világháború között már terjedelmesebb tanulmányok is

születtek,⁴ de a térkép részletekbe menő vizsgálata első nagy korszakának az 1970–80-as évek tekinthetők. Ebben a két évtizedben számos tanulmány keletkezett, sőt, egy kutatói közösség erőfeszítésének eredményeképpen egy tanulmánykötetben, mely angol nyelven is megjelent, a mű sok szempontú vizsgálatára is sor került.⁵ A Tabula Hungarie-kutatás azonban az ezt követő évtizedekben sem állt le. A kutatók közül kettőt név szerint is ki kell emelnünk. *Hrenkó Pált* és *Plihál Katalint*. Ők tekinthetők a Tabula Hungarie-kutatás vezető személyiségeinek, akik a térképpel kapcsolatos szinte minden kérdéssel és problémával foglalkoztak és azokról tanulmányok sorában foglaltak állást.

Plihál Katalin, aki e kiadványnak is szerzője, napjainkig kutatja-vizsgálja e különleges térképalkotás sajátosságait és rejtélyeit. Jelentős szerepe volt azon kutatói alapállás hangsúlyozásában – mint ezt már első tanulmánya is jól jelezte⁶ –, mely szerint a Tabula Hungarie-kutatásban alapvető a történeti szempontok és a történeti kontextus figyelembe vétele, miként az a törekvés is leginkább az ő személyéhez köthető, mely a mű lehetőség szerinti legteljesebb megismerését célozza.⁷

E legújabb kiadványa egészen különleges vállalkozás. A mű ugyanis már címében azt ígéri, hogy a történeti és történeti nézőpontot a Tabula Hungarie tartalmi és készítési körülményeire vonatkozó megállapításokkal egyenlő súllyal és arányban kezeli, mutatja be. Azt a lehetőséget kínálja fel olvasójának, ill. használójának,⁸ hogy nem csupán összegző ismereteket szerezhessen a térképről a kutatás mai állása szerint, de a Tabula Hungarie-kutatás egész történetébe is bepillanthat.

Szokatlan és izgalmas vállalkozás. Mert valóban, milyen is volt ennek a több mint száz évnek a Tabula Hungarie-kutatása, milyen eredményeket hozott, és hozott-e véglegesnek mondhatóakat? Mik voltak az egyes kutatói korszakok sajátosságai, munkamódszerei, a kutatók érdeklődését mely oldala és mely kérdései foglalkoztatták, foglalkoztatják. Végül pedig kutatástörténeti szempontból miként is jellemezhető a ma már több mint százéves *Tabula Hungarie*-kutatás.

Írásom lényegében ezekkel a kérdésekkel kíván foglalkozni: egyrészt megragadja a felkínált lehetőséget és rámutat a Tabula Hungarie-kutatás néhány markásnak tűnő sajátosságára, másrészt a kiadványt, annak formai sajátosságait vizsgálja meg azzal a céllal, vajon megfelel-e a maga elé állított kettős feladatnak, segíti-e az olvasót-kutatót a mű, a Tabula Hungarie, továbbá a Tabula Hungarie-kutatás megismerésében.

A téma, a Tabula Hungarie kutatása alapvetően három kérdés, illetve problémakör köré szerveződött. Az első keretében a kutatók megkísérelték kideríteni, ki volt, ki lehetett az a bizonyos *Lazarus secretarius*, akit a térkép címfelirata a mű szerzőjeként említ.⁹ A második magának a műnek, a ma ismert térképnek a tartalmi és formai sajátosságaival kapcsolatos. Végül a harmadik kérdéskört a szerzőség mibenléte, pontosítása jelenti: mivel és hogyan járult hozzá Lazarus secretarius a ma ismert térképmű létrejöttéhez. Lazarus secretarius személyét keresve a Tabula Hungarie-kutatás alapvetően négy korabeli dokumentum adataira támaszkodik, illetve azokból indul ki:

- a térkép már említett címfeliratának adataira,¹⁰
- *Jacob Ziegler* (1470/1–1549) humanista tudós 1529. április 6-i levelének¹¹ egyik részletére („*Lázár, a munka jeles szerzője*”), valamint
- *Wolfgang Lazius* (1512–1564) Magyarország-térképére, illetve e térkép latin és német nyelvű kiadásában található ajánlások vonatkozó részleteire („*egy bizonyos magyar származású Lázár*”, „*egy magyar deáknak, Lázárnak*”).¹²

A kutatástörténet mintegy száz éve során több javaslat is született Lazarus secretarius személyére vonatkozóan. Akik a címfelirat adataiból indultak ki, azok *Bakócz Tamás* érsek környezetében keresve egyházi, papi funkciót betöltő személyekben vélték megtalálni Lazarust. Az egyik szerint egy bizonyos *Lazarus Rozetus* székesfehérvári káptalani javadalmassal lenne azonos, egy másik álláspont szerint viszont *Rozen Mihály* egyetemet végzett pap volna a kutatás által keresett személy. *Ernst Bernleithner*

(1903–1978) osztrák kutató korabeli forrásban, a bécsi egyetemi anyakönyvben talált bejegyzés alapján egy székesfehérvári származású Lázárban, *Lazarus de Stuelweissenburg*-ban vélte megtalálni Lazarusunkat, aki 1512-ben a bécsi egyetemre járt, és *Georg Tanstetter* tanítványa is volt.¹³ Plihál Katalin viszont – a fenti három személy melletti érveket nem tartva kellően megalapozottnak – a Wolfgang Lazius-i, Lazarus képzettségére, iskolázottságára vonatkozó („*deák*”) adatból kiindulva és legújabb levéltári kutatásaira támaszkodva úgy véli, hogy Lazarus egy bizonyos *Tinódy Lázár* nevű „királyi emberrel” lenne azonos. Ezt írja: „*jelenleg ő az egyetlen olyan személy, aki a korabeli forrásokban szereplő adatoknak a legteljesebben megfelel.*”¹⁴ Szerzőnk a kiadványban külön részt szánt ezen javaslat bemutatásának, mely nem csupán a Tabula Hungarie-kutatás legfrissebb fejezetének tekinthető, de szakítás is a korábbi kutatók többségének megközelítésével, akik vagy abból indultak ki, hogy Lazarus csakis magasan képzett, azaz egyetemi végzettségű személy lehet, vagy abból a címfelirati adatból, mely szerint Lazarus Bakócz érsek „titkára” volt, így csakis az érsek környezetében lehet és kell keresnünk.¹⁵

A kiadvány Lazarus személye, illetve neve mellett külön fejezetekben és részletesen tárgyalja a Lazarus származására, anyanyelvére, iskolázottságára, foglalkozására és lehetséges „munkahelyére”¹⁶ vonatkozó, a kutatástörténetben felmerült javaslatokat.

A kutatás másik két, már említett kérdése – a térkép tartalmi-formai sajátosságai, illetve Lazarus szerepe e jellemzők megalkotásában – egymással is szorosan összekapcsolt természetű, így a tanulmányok többsége a két kérdéskörrel egyaránt foglalkozott.

Ráadásul e két kérdéskör vagy problématerület a Tabula Hungarie-nak alapvetően két olyan tartalmi, de egyúttal formai sajátosságához kötöttek, amelyek egymással szoros belső viszonyban is állnak.

Melyek ezek a sajátosságok? A térkép keretében égtájfeliratok láthatóak, melyek megadni látszanak a térkép tartalmának térbeli helyzetét, s így a nézés-szemlélés irányát is. A térkép

topogeográfiája azonban önmagában is jól láthatóan egységes, a ma ismert, valódi téri viszonyokkal jól egybevágó, szisztematikus szerkezetet mutat, amely azonban a keretfeliratoktól eltérő tájolási irányt, irányokat jelöl ki, amely a térkép negyvenöt fokos, az óramutató járásának megfelelő irányú elforgatásával felismerhetővé válik. A térképet tehát feltűnő, jól azonosítható tartalmi, egyúttal formai ellentmondás jellemzi. Röviden: a keret feliratai nem a tartalom tényleges tájolását tükrözik.

Hogyan oldható fel, hogyan magyarázható ez az ellentmondás? – tették fel a kérdést szinte már a kezdetekkor a Tabula Hungarie kutatói. A válaszkísérletek pedig, miként azt a kutatástörténet egésze szemlélteti, a műnek és készítési körülményeinek egészére kiható vizsgálatokat követeltek, egyúttal azonban egymástól eltérő eredményeket hoztak.

A magyarázatok egyik csoportja a megoldást az eredeti lazarusi kézirat és a kész, ma ismert mű szétválasztásában látja. Így az egyik értelmezés szerint a keretben olvasható égtájfeliratok a készítés legutolsó fázisában, a nyomódúcok készítésekor kerültek, mintegy utólag és tévedésből vagy gondatlanságból a térképre.¹⁷ Egy másik álláspont szerint viszont a térképi tartalom elrendezése és a keretben szereplő jelölés szerinti tájolás összhangban van egymással: A „*Duna folyásiránya egyszerűen olyan irányú, mint minden korabeli Lázár előtti és a Lázár utáni térképen! A kartográfusok-kozmoográfusok nagyjából 1450-től 1700-ig úgy vélték, nyilván megfelelő mérések hiányában, hogy a Duna magyarországi szakasza ÉNy-DK-i futású, és ezt az összeurópai tudós nézetet Lázár és munkatársai is átvették...*”.

E magyarázat szerint a tájolás modelljei a kor ptolemaioszi eredetű térképei voltak, és a Tabula Hungarie készítői egyszerűen átvették, követni kívánták a Dunának e modell szerinti folyásirányát, s így a térkép nagyszerkezete ennek megfelelő, ma ismert elrendezést kapott.¹⁸ De volt – és ma is van – olyan szakmai álláspont, mely a nagy kiterjedésű területek térképei szerkesztésének modern elveit követve vetülethasználatot tételez, mely szerint bizonyos vetülettípus választása a

Tabula Hungarie ellentmondásosnak tűnő kereti tájolását és a tartalom egységes rendjét egyaránt magyarázni képes.¹⁹

A tájolás problémája mellett az eredeti lazarusi kézirat tartalmának és lehetséges szerkezetének vizsgálata is számos eltérő magyarázatot hozott.²⁰ A kiadványban Plihál Katalin a kutatói vélemények közreadása és értékelése mellett saját legfrissebb álláspontját is részletesen ismerteti. A kor földrajzi koordinátaadatainak értékelésére, továbbá saját rekonstrukciójára alapozva szerzőnk úgy véli, hogy az eredeti kézirat egy átlóján álló négyzetbe rendezte az egységes szerkezetű, északi tájolású térképi tartalmat. Ezen sarkain álló, négyzet alakú lazarusi eredetit a nyomtatott változat készítésekor Georg Tanstetter forgatta el, mivel Tanstetter a tartalmat álló téglalap alakú papíron kívánta kinyomtatni. Emellett a címfeliratot és a címet a kereten belül kívánta elhelyezni, továbbá a mohácsi csata ábrájának is helyet akart szorítani, ezért az eredeti kézirat szerkezetét némileg átalakította. Azonban ezek a változtatások, szerzőnk szerint, az eredeti kézirat egységes szerkezetén csupán kis mértékben módosítottak.²¹

A térkép tartalmi gazdagságát és meglepő metrikus pontosságát tapasztalva a kutatók többsége megkísérelte kideríteni e gazdagság és pontosság forrásait is. A többségében térképész és geodéta képzettségű szakemberek számára kézenfekvő volt a pontosság és részletgazdagság forrását a terepi felméréseknek és a helymeghatározásoknak a lehetőségében keresni. Magyarázatainkban a terepi felmérés mikéntjét, a csillagászati helymeghatározás kérdését, annak részletességét, a szükséges mérőműszerek meglétét vagy hiányát állították a középpontba. Bár a válaszok köre a felmérés és a térképszerkesztés részleteit illetően széles skálán mozog, a szerzők többsége úgy véli, hogy a térképet valamifajta terepi felmérés alapozhatta meg. Ezen belül is elsősorban utak menti felmérést valószínűsítene, viszont igen eltérők a vélemények abban a kérdésben, hogy milyen részletességű volt a felmérés, az ország mely részeit érintette, használt-e a felmérő (vagy felmérők) műszereket, és ha igen, miféleket. Történt-e továbbá földrajzi helymeghatározás, s

ha igen, milyen módon és miféle eszközökkel? Ebben a kérdéskörben is megfigyelhető azonban, hogy a kutatók többsége a történeti, szakmatörténeti vonatkozásokat csupán az általánosság szintjén érintette. Két kutató, *Fleck Alajos* és *Plihál Katalin* azonban külön említendő, mint akik számára kellően világos volt, hogy a kérdésre adandó helyes válaszhoz a korszak felméréstörténetének behatóbb ismerete szükséges. Annál meglepőbb, hogy éppen az általuk képviselt álláspont, illetve magyarázat áll eredményeiben a legtávolabb egymástól.

Fleck Alajos a 15–16. század felmérési gyakorlatát áttanulmányozva arra a következtetésre jutott, hogy „a Lázárról elnevezett térkép kartográfiai alkotás. Helyszíni mérés nélkül jött létre. [...] A térképi megjelenítéséhez szükséges adatokat feljegyzések, határleírások, de leginkább itineráriumok alapján Lázár secretarius gyűjtötte össze („congesta”). Az adathalmazt Tanstetter szerkesztette térképpé („revisa”), [...] azt feltételezni, hogy Lázár netán földrajzi helymeghatározást, előmetszéseket, [...] terepi irányméréseket, [...] sokszögelést [...] végzett, naivitás”.²² A „térkép alapját korábbi térképek és vázlatos felmérési lapok képezhették, melyek [...] összedolgozásával állott elő a végleges térképmű, talán csak egy nyári munkával.”²³ A „Lázár-térkép összeállításához földrajzi szélességméréseket sem végeztek, vagy ha igen, nem vették figyelembe őket.”²⁴

Fleck tehát szakmai tapasztalataira és szakmatörténeti ismereteire építve nemcsak hogy elveti a tényleges felmérés lehetőségét, de Lazarus secretarius szerepét is a térképszerkesztés anyagának pusztá összegyűjtésére korlátozza.

Plihál Katalin viszont – ugyancsak a felméréstörténeti ismeretekre támaszkodva – Lázár terepi felmérő munkája mellett foglal állást. A kiadvány legterjedelmesebb, központi részét alkotó fejezetében járja körül a felmérés és térképszerkesztés problémakörét, s ennek részeként kitér a kor felmérési módszereinek és eszközeinek bemutatására is. Vizsgálatai eredményeképpen pedig arra az álláspontra jut, hogy Lázár részletes felmérésekre alapozta térképét: a „16. században használt korográfiai térké-

pek szerkesztésére vonatkozó javaslatok szerint egyedül a polárkoordináta-módszerrel²⁵ (vagy annak kombinálásával) lehetett olyan térképet szerkeszteni”,²⁶ amely a Tabula Hungarie tartalmi gazdagságát biztosíthatta. „Térképezésének alapja egy derékszögű koordinátahálózat volt, ez számára a méretarány szerinti térképezést is lehetővé tette.”²⁷

Szerzőnk kiterjedt vizsgálat alá vette a térkép tartalmát, mely alapján, több korábbi állásponttal egybehangzóan, úgy véli, hogy „...a lázári kézirat gerincét a középkori Magyarország úthálózata képezte”.²⁸ Több kutatóhoz hasonlóan javaslatot tesz a felmérés során használt eszközökre is. „A polárkoordináta-módszerrel történő térképezéshez félkörös iránytűs tárcsára is szüksége volt Lázárnak [...], nem minden település helyét kellett méréssel rögzíteni, elegendő volt néhány helység helyének pontos ismerete ahhoz, hogy a többit már – több-kevesebb pontossággal – el lehessen helyezni”. [...] Saját „napórát is vihetett magával, és azt nemcsak a csillagászati észak helyes megállapításához használhatta, de segítségével megismerhette egy-egy helység földrajzi szélesség is”.²⁹

Szerzőnk a kutatástörténetben először veti föl annak a lehetőségét, hogy „falsíkokra elhelyezett napórák megbízható adatokat szolgáltathattak Lázár számára egy-egy település, vár, monostor stb. földrajzi szélességéről.”³⁰ Majd ekként vélekedik: „A polárkoordináta-módszerrel történő áttekintő térképezés, azaz Lázár eredeti kéziratának elkészítése bizonyítva több évig eltarthatott. Mi mégis azt tételezzük fel, hogy ilyen részletességű térkép megrajzolására, mint amelyet ő készített Magyarországról, öt év is elegendő lehetett”.³¹

Meglepő, miként születhetett két egymással szinte minden részletében szembenálló álláspontot képviselő magyarázat ugyanazon szakmai elvekből kiindulva és hasonló szakmatörténeti ismeretekre támaszkodva?

A Lazarus személyére és a térkép tartalmi problémáira vonatkozó sokféle magyarázathoz kirajzolódni látszik a Tabula Hungarie kutatástörténetében tapasztalható néhány főbb jellemző.

A legfőbb, legfeltűnőbb sajátosság talán, amely

szinte a teljes kutatástörténetre érvényesnek mondható, a kutatás tárgyának, a Tabula Hungariának tudatos történeti keretben való értelmezésének a felszínessége, több kutató esetében szinte teljes mellőzése. A felszínesség leginkább abban érhető tetten, hogy bár a kutatók elképzeléseik megerősítéséhez korabeli forrásokat kerestek, a források adatait azonban modern, 20. századi fogalmak keretébe illesztve értelmezték.

Lássunk egy példát. „... Két biztos forrásközlőnk van, akiknek adataiban nem kételkedhetünk, és akik a további kutatásokhoz alapot nyújtanak. Ezek: Jacobus Ziegler mathematicus, Lázár deák egykori beosztott mérnöke, valamint Wolfgang Lazius, a neves osztrák kartográfus”.³²

Több kifejezés is árulkodó. Nem csupán a „beosztott mérnök”, ill. a „kartográfus” kifejezés, amelyek olyan foglalkozásokat tételeznek, amelyek a 16. század elején még nem léteztek, de a „biztos” forrásközlő és a „nem kételkedhetünk” kifejezések is mutatják, hogy az idézet írója nincs tisztában azzal, hogy több évszázados szövegek – esetünkben a Tabula Hungarie címfeliratának, illetve a Lazius-térkép ajánlásának – a lehetőség szerinti hű értelmezése a szöveg keletkezéstörténetének és a keletkezés kontextusának a lehető legrészletesebb ismeretét feltételezi. A korabeli latin és német nyelvhasználatról, írásmódtól, azok általános és helyi sajátosságaitól, a szövegeknek a tágabb dokumentumbeli szerepén és szövegeink esetében a korszak térkép- és nyomatkészítésének részletein át egészen a kor átfogóbb fogalmainak és szemléletének a megismeréséig és megértéséig. Röviden szólva, nincs tisztában a történeti tárgyú kutatás alapvető szempontjaival és feladataival. A „biztos” és a „nem kételkedhetünk” kifejezések olyan retorikai fogások, amelyek épp azon bizonytalanságot hivatottak, bizonyára még csak nem is tudatosan leplezni, amely a kevés forrásra való támaszkodás eleve magában hordoz.

Egy másik jellemző kutatói gyakorlat az, amikor a kutató kritika nélkül vesz át korábbi tanulmányokból kijelentéseket, és azokat saját adataival kapcsolja össze, egészíti ki. Így alakulnak ki a kutatás azon „tényei”, amelyek valójában nem

ellenőrzött hipotézisek láncolatai csupán. Lásunk erre is példát. „*Lazarus (Rosetus), a magyar kartográfia atyja, [...] 1510-ben Bakócz Tamás érsek és kardinális káplánja, [...] 1512. év nyári szemeszterében a bécsi egyetemen tanult, miként azt az anyakönyvi bejegyzés tanúsítja. [...] Ekkor [1514-ben] Jacob Ziegler ösztönzésére egy Magyarország-térképet készített. Azt követően Bakócz Tamás mellett titkárként tevékenykedett Esztergomban*”.³³ Az idézet szerzője egy korábbi tanulmány állítását, mely szerint létezett egy bizonyos Lazarus Rosetus nevű személy, aki Bakócz káplánja volt 1510-ben, továbbá a térkép címében szereplő titkári pozícióra vonatkozót egyszerűen egymás mellé helyezte azok mindenfajta ellenőrzése nélkül. A módszer eredményeképpen a tüzetesen nem vizsgált feltevések felhalmozódnak, ami minden későbbi kutató munkáját csak nehezítette.

Az idézet egy másik igen gyakori, sőt, a *Tabula Hungarie*-kutatásnak egyik általános hibája, hogy az idézet írója a kevés alapforrások egyikének, a Ziegler-levélnek egyik kulcsmondatát, ill. a mondat lényegi részét saját hipotéziséhez igazítja, mely szerint a térkép készítésének kezdeményezője a humanista tudós, Ziegler lett volna. „*Jacob Ziegler ösztönzésére*” – írja, jöllehet a levél vonatkozó részében a „*rationem hanc super Ungaria componenda inibamus*” kifejezés áll, amelynek jelen kiadványban közétett fordítása azonban egészen mást sugall Ziegler szerepéről („*ennek a Magyarországot ábrázoló térképnek az összeállítását fontolgattuk*”).³⁴

Ez a példa, a forrás szövegének a saját elképzeléshez való, kellően nem indokolt igazítása azonban nem csupán egy általános kutatói magatartást mutat, de egy még alapvetőbb problémára is rávilágít, amely – mondhatjuk – a kutatástörténet egészére máig hatóan érvényes: nevezetesen az alapvető források, amelyek döntően latin nyelvű szövegek, gondos, több szempontot is figyelembe vevő értékelésének, kritikai változatának vagy kiadásának a hiányára.

Így például a térkép latin címének több fordítása is született a kutatástörténet során, de olyan tanulmány nem, amely e forrás fordításait mind nyelvi, mind szakmai és történeti szempontok

figyelembe vételével összevetette, kritikailag értékelt volna. Még szerzőnk, Plihál Katalin tanulmányaiban is, aki a források fontosságát hangsúlyozva lépett a *Tabula Hungarie*-kutatás színpadára, két – igaz, csak apróbb részletekben eltérő – változatával találkozunk.³⁵

A kevés alapforrás lehető leggondosabb vizsgálatának, értelmezésének, az értelmezések esetleges korlátainak a számba vétele, az értelmezéseknek és e korlátoknak a kutatói közösség számára világossá tétele úgy tűnik tehát, máig várat magára, jöllehet ezen források képezik az alapot, a kiindulópontot a térkép kutatásának minden területén.³⁶ A források kulcskifejezéseinek eltérő értelmezése pedig jelentős mértékben járult hozzá az egymástól eltérő álláspontok megfogalmazásához: legyen az akár Lázár kilétét érintő, akár az az alapvető kérdés, miként és kinek az alkotásaként készült az eredeti kézirat vagy ma ismert változata, a *Tabula Hungarie*.

Az írásokat, tanulmányokat olvasva a kutatói magatartásnak is több változatával találkozunk. Az egyik véglet az érzelmektől fűtött, kreatív forráskezelés, amely nem riad vissza a forrásokat figyelembe nem vevő történetmeséléstől sem. Ezen romantikusnak nevezhető alapállás leginkább *Bendefy László* (1904–1977) írásait jellemzik, akinek forrásokkal alá nem támasztott „állításait” azonban máig magával hordozza a *Tabula Hungarie*-kutatás.³⁷ Esetenként azonban mások írásaiban is felismerhető ez a kutatói alapállás. A források laza kezelésének, a modern szakmai fogalmak és ismeretek reflektálatlan használatának, továbbá a történeti háttér felszínes ismeretének jellemző példajaként *Bede István* egyébként sok tekintetben igen értékes írása említhető, melyben a szerző szinte regényszerű történetet kreál annak bemutatására, hogy az általa „névtelen térképkészítőnek” elgondolt Lázár térképe hogyan készülhetett és jelenhetett meg.

Lássuk a „rekonstrukció” egy jellemző részletét, amelyet szerzőnk az ismert történelmi tényekre alapozottnak tekintett. „*Lehet, hogy az elkészült térképpel Lázár jelentkezett valamely térképkiadónál is, azonban nem valószínű, hogy megbíztak egy névtelen térképkészítő vázlatában. Ekkor szólhatott közbe a 'nagy' történelem. Magyar-*

országot közvetlenül fenyegette a török, saját erejéből nem volt képes feltartóztatni. Bakócz Tamás bíboros azzal a kinyilvánított szándékkal és királyi megbízatással ment Rómába a lateráni zsinatra, hogy a pápát nemzetközi katonai összefogás számára nyerje meg. Hazánk ezzel sokféle idegen hadsereg felvonulási területévé vált volna, ezek irányításához, elhelyezéséhez feltétlenül hasznos lett volna egy részletes térkép. Bakócz megtudhatta, hogy egy Lázár nevű ember készített ilyent (vagy Lázár tudhatta meg, hogy Bakócz mit keres), azonban kétség merülhetett fel, hogy az ismeretlen térképész műve jó-e. Biztosat csak az jelenthetett, ha a térképet elismert tudós ellenőrzi a helyszínen. Bakócz tehát – miután pápává sajnos nem választották, de pápai megbízást kapott a nemzetközi keresztes hadak szervezésére – felkérhette az ellenőrzésre, Landavust (Zieglert).³⁸

A tanulmányok többségében általános vonásként említhető a forrásokra utalás részlegessége, pongyolasága. A szerzők – és a közreadó folyóiratok – beérik a pontos, oldalszámot is megadó hivatkozások nélküli puszta műjegyzék közlésével, ami a kutatói közösség számára mind az adatok ellenőrzését, mind a szerzői állítások rekonstrukcióját nehezíti. Bár e gyakorlat a korábbi évtizedek írásaira érvényes elsősorban, de a 2000. év utáni írások esetében is előfordul még.³⁹

A korai írások egy további jellemző vonása az érzelmi elfogultság, esetenként túlfűtöttség. Ez a vonás a Trianon utáni országban, a két világháború között megjelent cikkek egész hangvételében azonnal szembetűnik. *Okolicsányiné Harmos Eleonóra* írása ekként kezdődik: „Amikor a sokat szenvedett Magyarország életének legrettenetesebb éveit élte: három részre szaggatva, egyrészt idegen zsarnokoktól, másrészt töröktől sanyargattatva küzdött fennmaradásáért, akkor az élet-halál küzdelem közepette nagy fontosságú kulturális alkotás látott napvilágot bizonyítékául annak, hogy a magyarság, bár állandóan karddal kezében küzdött a saját és egész Európa békéjéért, kulturális alkotásokra is képes volt s ebben a tekintetben nem állt a művelt nyugati államok mögött.”⁴⁰

Cholnoky Jenő, a kiváló földrajztudós, a Földrajzi Társaság 1943. évi közgyűlésén elmondott elnöki beszédében a fényes mátyási idők nagyságának keretébe ágyazva mutatja be a Lázár-Tanstetter-térképet és a rá vonatkozó szakmai álláspontját. Egy rövid idézet a beszédből: „Nem tudtam sokáig elképzelni, hogy hol vette Lázár diák ezt az alapos tudást! Hol tanulta ezt a csillagászati módszert, amelyet akkor még a nyugati országokban sem igen alkalmaztak, mert egyik ország térképe sem vetekedhet Lázár diák csodálatos térképével!”⁴¹

Az idézet az elnöki beszéd érzelmekkel telített retorikai hevületét kevéssé tudja visszaadni, de a Tabula Hungarie-kutatók többségének máig érvényes felfogását, alapállását jól érzékelteti. A „nem tudtam sokáig elképzelni” gondolata a kutatók többségének az alapszemléletét is tükrözi, mivel kellően mély történelmi, kultúrtörténeti és szakmatörténeti ismeretek hiányában a Lázár-Tanstetter-térkép azon egyébként valós sajátossága, hogy korának metrikus értelemben egyik legpontosabb országtérképe, a döntően térképészek, geodéták, térinformatikusok köréből verbuválódott kutatók számára meglepetést jelentett. A magyar térképészet részben a későbbi, 18–20. századi fejleményeknek is köszönhetően, soha sem tudta teljesen „ledolgozni” a török idők okozta szakmai lemaradását, ezért nagy, nemzetközi értelemben is kimagasló teljesítményekben szegényesebb a honi szakma története. Erre az objektív helyzetre vonatkozó ismeretből kiindulva nehezen felfogható anomáliának tűnt a Tabula Hungarie kiválósága, főleg az, hogy a mű címfeliratának és más korabeli forrásokban idegen közreműködő tanúsága szerint magyar ember készítette, készíthette. Ez az örömteli meglepetés a Lázár-térkép kutatásának máig az egyik, noha már csak a háttérben meghúzódó energiaforrása.

A magyar térképészítés történetét alapjaiban megrázó kora újkori történések más megvilágításba kerülhetnek, ha sikerül a térképnek és készítésének titkait, rejtélyeit megfejteni. A kutatástörténetnek ez a – mondhatjuk mélyszerkezetében meghúzódó, egyébként teljesen legitimnek tekinthető – érzése azonban a kutatási folyamatba is beszivárgott.⁴²

A tudományos kutatás általános és természetes eleme a kutatók érzelmi elköteleződése, melynek további fontos eleme a szakmai problémák megoldásában elért személyes siker, az arra való törekvés, és nem utolsó sorban egy-egy adott tudományos probléma megoldásában az elsőség elérése. A *Tabula Hungarie* több olyan vonással, sőt, rejtéllyel bír, amelynek felfejtőjét, megoldóját a kutatói közösség általános elismerése jutalmazhatja. Érthető tehát, hogy a térkép bármely részkérdésének a megoldása erős érzelmi energiaforrása a kutatásnak. Legmeglepőbb példaként kiadványunk szerzőjének, Plihál Katalinnak a Lázár személyére vonatkozó, már fentebb említett legújabb kutatási eredménye említhető. Szerzőnk külön fejezetet szánt Tinódy Lázár személyének és azon véleménye bemutatásának, miért Tinódy lenne az a személy, aki a korabeli források adatainak a „*legteljesebben megfelel*”. A nem túl terjedelmes fejezetben azonban szerzőnk eltér az egyébként általa is elfogadott és máshol követett standard kutatói eljárástól. Nem közli az eredeti latin forrásokat, olyan állítást tesz, amely a magyar nyelven közreadott forrásokban nem található, s a fejezet más állításai sem tűnnek kellően megalapozottnak.⁴³

Az ismertetés írója nem tud másra gondolni, hogy szerzőnk az itt említett személyes kutatói törekvés, a titokzatos „Lazarus secretarius” személye megtalálásának, azonosításának a hite, valamilyen heureka-érzés gátolta e fejezetben a körültekintőbb forráskezelésben.

A tanulmányok további általános sajátosságaként említhető az a gyakorlat, mely a korábbi, egy-egy problémát tárgyaló tanulmányok adataira, állításaira, érvelésére vagy épp rekonstrukciójára vagy egyáltalán nem reagál, azt nem értékeli, vagy ha igen, akkor az megreked az általánosság vagy a puszta említés szintjén, s ha mégis reagálna, akkor sem mutat rá a korábbi álláspontok, magyarázatok gyenge pontjaira.⁴⁴ A szerzők ezen eljárásának az a következménye, hogy a részkérdések többségében, mint a fenti példákából is láhattuk, az álláspontok és a magyarázatok ütköztetésére nem kerül sor: a szerzők akár évtizedeken át „elbeszélnek” egymás mellett.⁴⁵ A kutatástörténet így a vélemé-

nyek pusztja felhalmozódásához lesz hasonlatos. Nehéz eldönteni, hogy a problémákra adott oly sokféle magyarázat a problémák objektív, nehezen felfejthető sajátosságának a következménye, vagy az adatkezelés sajátosságaiból, a kutatók módszertani szempontjaiból, esetleg épp a kellő mélységű történeti ismeretek hiányából fakad.

A *Tabula Hungarie* kutatástörténete egészét áttekintve az a benyomás alakul ki, hogy a tudományos kutatásnak kettős rekonstrukciós eljárás módját, gyakorlatát csak részlegesen valósította, valósítja meg a kötet. A problémák megoldásához szükséges tartalmi rekonstrukciókra törekedve a kutatók többsége elhanyagolta álláspontjának későbbi rekonstrukcióját lehetővé tevő formai követelményeknek a lehetőség szerinti legpontosabb közzétételét, miként sok esetben a tartalmi kérdésekre vonatkozó álláspontjának részletekbe menő bemutatását is. Míg a természettudományokban a kísérleti helyzetek paramétereinek és az elméleti, gyakran matematikai eszköztárának a pontos bemutatása, közreadása a tanulmányok elengedhetetlen részét képezik, a történeti vonatkozású problémák esetében – mint amilyen a *Tabula Hungarie*-kutatás is, az adatok forrásának közzététele – a megoldási módok részletes bemutatása, a korábbi megoldási kísérletek alapos értékelése, mindezek pontos hivatkozásokkal történő dokumentálása elengedhetetlen feltétele a kutatás eredményességének, hiszen a kutatói közösség csak ezekre támaszkodva szűrheti ki a téves magyarázatokat, térhet le meddőnek bizonyult utakról, juthat tartós eredményekre.

Áttérve a tartalmi kérdésekről és a kutatástörténetről magának a kiadványnak a formai-szerkezeti és szerkesztési sajátosságaira, a recenzens meglepődött, hogy a szép kivitelű, reprezentatív kiadványnak sem szakmai lektora, sem szerkesztője nem volt.⁴⁶ Ez annál is sajnálatosabb, mivel egy ilyen tartalmában rendkívül gazdag és korszakosnak tekinthető mű esetében a kiadvány formai kérdéseiben a szerkesztői munka több olyan részletkérdésben hatékony támogatást adhatott volna, amely a kiadvány jobbítását segítette volna: a mű formai és tartalmi arányainak

kérdésében, a jegyzetapparátus, az irodalomjegyzék, a helyesírási pontatlanságok vagy épp a külső, internetes hivatkozások kérdésében egyaránt.⁴⁷ A mű végleges tartalmának kialakításában és egyes tartalmi elemeinek pontosításában pedig a lektori figyelem vált volna javára.⁴⁸ Mégis, ha a kiadvány egészét tekintjük, egy koncepcionális problémát is meg kell említenünk. A kiadványt áttanulmányozva kérdésesnek tűnik a kettős, könyv–DVD megosztás alkalmazása. Az olvasó számára ugyanis már pár fejezet után világossá válik, hogy a DVD-anyag használata nélkül sem a tartalom, sem a szerzői okfejtés nem követhető. Ezért kérdéses, milyen funkciót is szántak a kiadvány egészén belül a könyvnek valójában. Jelenlegi formájában ugyanis csupán a DVD-változat kivonatának tekinthető. Ha jól értjük a szándékot, a könyvváltozat ismeretterjesztő változatként szolgál, míg a DVD-változat szólna a tartalom mélyebb megismerését igénylőkhöz. E két cél azonban oly mértékben követel eltérő tartalmi és formai megoldásokat, hogy ha ez volt a cél, akkor a könyvváltozat egész szerkezetét és részben tartalmát is az ismeretterjesztési célhoz kellett volna igazítani.⁴⁹

Milyen összkép alakul ki a mű olvasójában a Tabula Hungarie-kutatás mintegy száz évről?

Miként a fenti vázlatos ismertetésből is látható, a kutatók a térképkészítés- és kiadástörténetének részkérdéseiben számos és sokféle álláspontot fogalmaztak meg, és úgy tűnik, a kérdések többségében nem alakult ki a kutatói közösség által elfogadott, vagy akár véglegesnek mondható értelmezés, illetve magyarázat. Így továbbra is nyitottnak tűnik a Lázár személyét illető kérdésre adandó válasz, a térkép szerkezeti rejtélyének problémája, mint ahogy az eredeti kézirat létrejötte és mibenléte sem tekinthető lezárt, megoldott problémának. Ugyanakkor jól látható előrelépés történt a szakmai pontosság, az ismeretek közreadásának formai kérdései területén, miként – döntően Plihál Katalin kutatásainak köszönhetően – a térkép és későbbi másolatai tartalmi kapcsolatainak feltárása terén, mint ahogy az új, térinformatikai módszerek alkalmazása is jelentős fejleménynek tekinthető. A kiadvány

pedig minden formai, tartalmi és szerkesztési pontatlanság ellenére, bizonyosan mérföldkönek tekinthető: nem csupán a szerző mintegy negyedszázados kutatói tevékenységének teljességre törekvő, s így imponáló mennyiségű ismeretet tartalmazó összefoglalása, de azzal, hogy e különleges értékű térképmű megértését érintő tanulmányok döntő többségét tartalmazza, a Tabula Hungarie-kutatók következő generációi bizonyosan megkerülhetetlen műként fogják használni.

Jegyzetek

1. A kiadvány címében a helyes latinságú *Hungariae* szó szerepel. Mivel azonban az eredeti mű, azaz a térkép címfeliratában, valószínűleg metszői tévedés eredményeképpen a *Hungarie* alak szerepel, a kartobibliográfiai pontosság okán ez utóbbi, hibás formát használok. Bár a címfelirat tanúsága szerint a mű alkotójának Bakócz Tamás „titkára”, *Lazarus secretarius* tekinthető, Georg Tanstetter bécsi humanista tudós volt az, aki *Lazarus secretarius* művét a ma ismert formában megalkotta, így a mű szerzőjének mind a lazarusi, mind a Lazarus-Tanstetter-i értelmezés, ill. megnevezés egyaránt elfogadható, a vizsgálati szemponttól függően mindkettő használható.
2. Gróf Apponyi Sándor 1880. május 23-án mutatta be Budapesten a *Tabula Hungarica* a szélesebb nyilvánosságnak.
3. Oberhummer, Eugen – Wieser, Karl von: *Wolfgang Lazius' Karten der österreichischen Lande und des Königreichs Ungarn aus der Jahren 1545-1563*. Innsbruck, 1906. 37–39. p.; Penck, Albrecht: *Wolfgang Lazius' Karten von Österreich und Ungarn = Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin*, 1907. 82–85. p.
4. Okolicsányiné Harnos Eleonóra: Magyarország térképe 1528-ból = *Térképzéstudományi Közlemények*, 1. köt. 3. füz. 1931 (3) 165–171. p. + mell. (1–16. p.); Cholnoky Jenő: Elnöki megnyitó a Magyar Földrajzi Társaság 1943. április 29-én tartott rendes közgyűlésén = *Földrajzi Közlemények*, 1943. 91–100. p.
5. Stegena Lajos (szerk.): *A magyar térképészet kezdetei*. Bp. 1976.; Stegena, Lajos (ed.): *The first Hungarian mapmaker and his work*. Bp. 1982.
6. Plihál Katalin: A Magyarországot ábrázoló első ismert részletes térkép készítője a források tükrében = *Geodézia és Kartográfia*, 1990. 3. 217–221. p.
7. Szerzőnk e törekvése kiterjed a készítés történelmi körülmé-

- nyeinek bemutatásától a szakmatörténeti háttér feltárásán át a nyomtatási technológia sajátosságainak, továbbá a térkép későbbi időszakok térképműveire tett hatásának számba vételéig. A *Tabula Hungariae*-kutatásban e történész-szemléletű alapállásnak ő a fő képviselője.
8. A *Tabula Hungariae ... Ingolstadt, 1528 térkép és utóélete ...* c. kiadvány valójában kettős: a könyv mellett a DVD-változat is részét, sőt fontosabb részét képezi.
 9. A „*per Lazarum quondam Thomae Strigonienŕ. Cardin. Secretariŕi virŕ exptz congesta...*” a mű 164. oldalán közreadott fordításban: „*Lázár, a néhai Tamás esztergomi érsek titkára, hozzáértő férfiŕ által összeállítva*”.
 10. Ld. 9. jegyz.
 11. Ziegler Georg Tanstetterhez ír levele; a levél latin eredetijét, vonatkozó részletének magyar fordítását és a forrásadatokat ld. a *Tabula Hungariae ... Adattár – Források*, 167. p.
 12. Az idézetek eredetijét és magyar fordítását ld. a *Tabula Hungariae... Adattár – Források*, 168. és 169. oldalán.
 13. *Tabula Hungariae...* 31–33. p., 188. p., 190. p.
 14. Uo. 55. p.
 15. Uo. 54–55. p. Azonban nem előzmények nélküli elgondolás. Bede István és Lotz Gyula már korábban megfogalmazta azt az elképzelést, mely szerint Lázár nem egyetemi végzettségű, csupán az országot jól ismerő, „tapasztalt” férfiŕ lehetett. Sőt, Lotz a latin források értelmezése alapján Lázár tevőleges szerepét is megkérdőjelezte azt írta: „...*az is kétséges, hogy volt-e Lázárnak egyáltalán valami köze a térkép alapadatainak elkészítéséhez, az alapul szolgáló geodéziai mérések elvégzéséhez? Valószínűbb [...], hogy Lázár [...] csak összegyűjtötte és őrizte mindazokat a különböző adatokat, amelyekből a térkép összeállítható volt.*” Bede I.: Lázár, a deák és térképe = *Geodézia és Kartográfia* 1987. 5. 369. p.; Lotz Gy.: A Lázár-térképről = *Geodézia és Kartográfia*, 1988. 5. 353. p.
 16. A *munkahely* kifejezést Pliháľ K. használja. (Ld. *Tabula Hungariae...* 49–53. p.)
 17. Cholnoky J.: Elnöki megnyitó = *Földrajzi Közlemények*, 1943. 99. p.
 18. Stegena L.: A Duna folyásának ábrázolása régi térképeken és a Lázár-térkép tájolása = *Geodézia és Kartográfia*, 1988. 5. 369. p.
 19. Cholnoky Jenő már 1943-ban felvetette a vetülethasználat lehetőségét. Cholnoky J.: Elnöki megnyitó = *Földrajzi Közlemények*, 1943. 97–98. p. Stegena Lajos 1982-es tanulmányában egy képzetes, területtartó kúpvetület használatát tartotta valószínűnek: „*All this indicates, that Lazarus may used some sort of imaginary (perhaps conical) projection which may have been an equal area one. We may think of the second projection of Ptolemy or perhaps of that of Stabius.*”, amit 1988-as írásában viszont már elvetett. (L. Stagená: Distortions on Lazarus’s map In: *The first Hungarian mapmaker and his work*. Bp. 1982. 102., illetve Stegena L.: A Duna folyásának ábrázolása régi térképeken és a Lázár-térkép tájolása = *Geodézia és Kartográfia*, 1988. 5. 356. p. Térinformatikai szakemberek a térképkészítés modern elveiből kiindulva, továbbá a térképnek több száz helységen alapuló georeferálását elvégezve úgy vélik, hogy a *Tabula Hungariae* Ptolemaiosz első vetületében szerkesztett térképalkotás, amelynek következtében „*a Lázár-térkép vetített, georeferált változata derékszögű sarkokkal és vízszintes, ill. függőleges szélekkel jelenik meg.*” (Tímár G. et al.: A Lázár-térkép és a ptolemaioszi vetület = *Geodézia és Kartográfia*, 2008. 7. 23. p.)
 20. Meglepő, de egyúttal a *Tabula Hungariae*-kutatás egészére is jellemzőnek tűnik, hogy az eredeti kéziratnak csupán a tájolására a kutatók hányféle javaslatot tettek. Az északi mellett északnyugati, déli, de északkeleti tájolásra is született javaslat. (Az északnyugati Hrenkó Pál javaslata. Ld.: Hrenkó P.: A Lázár-térkép szerkezete = *Geodézia és Kartográfia*, 1974. 5. 262. p.) A déli tájolás Török Zsolt javaslata. Ld. Török Zs.: Renaissance cartography in East-Central Europe, ca. 1450–1650. In: Woodward, D. (ed.): *The history of cartography Vol. 3 Cartography in the European Renaissance*. Chicago – London: University of Chicago Pr., 2007. 1826. p. 125. jegyz. Okolicsányiné Harnos Eleonóra szerint „*Lázár deák az északkeleti tájékozást tudatosan alkalmazta.*” (Magyarország térképe 1528-ból = *Térképészeti Közľöny*, 1931. 3. 167. 4. jegyz.)
 21. *Tabula Hungariae...* 59. p., 77–78. p., 90–91. p., 106–109. p.
 22. Fleck A.: A szögmérés kezdetei a földmérésben = *Geodézia és Kartográfia*, 2003. 5. 26. p.
 23. Fleck A.: Miről beszélnek régi idők koordinátái = *Geodézia és Kartográfia*, 1979. 6. 435. p.
 24. Uo. 436. p.
 25. „*A polárkoordináta-módszerrel történő térképezésnél a térkép készítője félkörös iránytűs tárcsa segítségével az egyes álláspontokról az irányított hely szögértékét határozta meg. A távolságokat, azaz a polárisok hosszát lovaglással, meneteléssel vagy becsléssel állapították meg.*” In: *Tabula Hungariae...* 65. p.
 26. Uo. 68. p.

27. Uo. 69. p.
28. Uo. 72. p.
29. Uo. 73. p.
30. Uo. 73. p.
31. Uo. 74. p.
32. *Tabula Hungariae...* DVD-változat, a *Tabula Hungariae* készítője c. fejezetben a Bendefy-tanulmányból (A forrás Bendefy L.: Lázár deák személye = *Geodézia és Kartográfia*, 1971. 5. 338–339. p.)
33. „LAZARUS (ROSETUS), Vater der ungarischen Kartographie, ... wurde 1510 Kaplan des Erzbischofs und Kardinals Thomas BAKÓCZ ... , studierte ab Sommersemester 1512 ... an der Universität Wien, wie die Matrikeleintragung beweist ... Hier wurde er durch Jacob ZIEGLER angeregt, eine Ungarnkarte anzufertigen (1514). Anschließend war er als Sekretär bei Kardinal Thomas BAKÓCZ in Gran-Esztergom tätig.” – ld. a *Tabula Hungariae...* DVD-változat, a *Tabula Hungariae* készítője c. fejezetben a Bernleithner-tanulmányt. (Bernleithner, E.: Der Autor der ältesten Ungarnkarte und seiner Mitarbeiter = *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 1974. 182. p.)
34. *Tabula Hungariae ...* 167. p.
35. Plihál K.: A Magyarországot ábrázoló első ismert részletes térkép készítője a források tükrében = *Geodézia és Kartográfia*, 1990. 3. 217–221. p., *Tabula Hungariae ...* 164. p.
36. Ezen alapforrásoknak a szakmai gyakorlattól eltérő átírási módja, továbbá az átírásokban fellelhető apróbb pontatlanságok már átvezetnek a kiadvány formai-szerkesztési kérdéseinek számbavételéhez, de az egyébként nem túl jelentősnek tűnő hanyagság, az átírás ellenőrzésének az elmaradása is jelzi a forráskezelés terén máig meglévő kellő mélységű tudatosság hiányát. *Tabula Hungariae ... Adattár – Források*, 164–170. p.
37. Mindez a kiadvány DVD-mellékletében jól nyomon követhető. Plihál Katalin a Bendefy-féle megalapozatlan, forrásokkal alá nem támasztott kijelentések sokaságára mutat rá.
38. Bede I.: Lázár, a deák és térképe = *Geodézia és Kartográfia*, 1987. 5. 372. p.
39. Példaként Fleck Alajos: A szögmérés kezdetei a földmérésben c. tanulmánya említhető. (*Geodézia és Kartográfia*, 2003. 5. 19–26. p.)
40. Okolicsányiné Harnos E.: Magyarország térképe 1528-ból = *Térképészeti Közlöny*, 1931. 3. 165. p.
41. Cholnoky J.: Elnöki megnyitó = *Földrajzi Közlemények*, 1943. 96. p.
42. Ennek az alapállásnak egyik nyilvánvaló jele a mű szerzőségének kérdésében is tetten érhető. A kutatók, már hagyományosan, a magyar Lázár térképének tekintik és nevezik a művet, jóllehet mindenki számára nyilvánvaló, hogy a ma ismert formáját Georg Tanstetternek köszönheti, így szakmai szempontból megfelelőbb lenne a 'Lázár-Tanstetter-térkép' elnevezés.
43. A fejezetbeli érvelés szerint Tinódy Lázár 1517. október-decemberében Perényi Imre nádortól utasítást kapott birtokviszony-rendezésre, mely feladat határleírást és terepi munkát is magába foglalt, így joggal következtethetünk Tinódy Lázár felmérői jártasságára, s ezáltal akár a *Tabula Hungariae* elkészítésére való alkalmasságára is. Azonban a fejezetben közzétett források, de az ott nem közreadott további kapcsolódó iratok sem említenek birtokrendezést, így nem világos szerzőnk állításának és következtetéseiének forrása, alapja. (Az oklevelek mindegyike erőszakos cselekedetek miatti vizsgálatokra vonatkozik.) ld. *Tabula Hungariae ...* 54–55. p. Az okleveleket ld. Érszegi G.: Fejér megyére vonatkozó oklevelek a székesfehérvári keresztes konvent magán levéltárában, 1193–1542. In: *Fejér megyei történelmi évkönyv* 5. Szerk. Farkas G. 1971. 253–255., 311–319. sz. oklevelek.
44. E téren is előrelépést jelent e kiadvány, melyben formailag is jól elkülönítetten találjuk meg az „eddig kutatások eredményeit” és „a jelenlegi kutatások eredményeit”. Ez fontos előrelépésnek tekinthető, azonban több részprobléma esetében az „eddig kutatások” tényleges értékelése vagy az összegző általánosság szintjén marad, vagy a tanulmányok pusztán felsorolása, pusztán irodalomjegyzék csupán (a DVD-változatban sem értékeli bővebben, hanem eredeti formájukban közreadja őket). Példaként hozhatók a Lázár anyanyelvére, iskolázottsága, foglalkozására vonatkozó fejezetek, de a térképezésre és térképszerkesztésre vonatkozó fejezet is akár.
45. A kevés kivétel között említhetjük Lotz Gyula tanulmányát, melyben részletekbe menően értékeli Bede István tanulmányának állításait. (Lotz Gy.: A Lázár-térképről = *Geodézia és Kartográfia*, 1988. 5. 347–354. p.)
46. Legalábbis az impresszumban közreműködésükre vonatkozó információ nem található.
47. A szerkesztői figyelem kiszűrhetné volna az arányát tekintve nem túl sok, de mégis zavaró helyesírási hibát. Így például Hagymássy Bálint neve kétféle alakban is szerepel: a 11. és a 25. oldalakon Hagymássy, a 27. oldali 52. jegyzetben viszont Hagymási. Egységesíthető lett volna a szerzők életrajzi ismertetőjének elhelyezése. Mint a személyek többsége esetében, így a Perjés Gézára vonatkozó is az Adattárba kerülhetett volna, és nem a 327. jegyzetbe. De az adattári

hiányok is észlelhetők lettek volna, mint például a „királyi ember” kifejezése, melynek magyarzatát a 39. jegyzet az *Adattár – Fogalom: királyi embemél* ígéri, ott azonban nincs. Továbbá a némely adat esetében tapasztalható pontatlanság is kiküszöbölhető lett volna. (Példaként lássunk két fontos adatot, elsőként a térképen található nevek számát. A recenzens meglepődött azon, hogy a kutatástörténetben nemigen van ezen egyszerűnek tűnő kérdésben azonos adat (pl. egyaránt előfordul az 1567, a kb.1400 vagy épp a „mintegy 1300” érték). A kötetben a 120. oldalon találkozunk a bizonnyal teljesnek tekintett 1558-as számmal. Ugyanígy két különböző értéket kapunk a nyomódúcokról leesezt, és így a térképnyomatról hiányzó nevek számát illetően is. A könyv 120. oldalán a négy nyomódúc esetében $71 + 45 + 8 + 8$ (együttesen tehát 132) név említődik, míg a 147. oldalon összesen 133 név hiányáról van szó. A jegyzetapparátus mennyiségi aránytalanságai és az irodalomjegyzék közreadási módja a jelenlegi formájában ugyancsak megkérdőjelezhető. Minden fejezet elején, jelentős helyet foglalva el, sorjáznak a többségében ugyanazon tanulmányok listái, míg az összefoglaló végjegyzékben hiányos hivatkozási adatokkal találjuk őket. A táblázatok formája, azok szerzőnk általi értékelésének kérdése – miként a kiadvány tartalmi arányainak kérdése is – részben kiadványszerkesztői kompetenciának tekinthető.

48. A szakmai lektor felhívhatta volna szerzőnk figyelmét a könyv tartalmának néhány problémás részletére. Mindenekelőtt a kiadástörténeti (Utókor 1–2.) fejezeteknél. Kérdéses ugyanis a *Tabula Hungarie* 16. századi másolatainak a szakmai gyakorlattól eltérő ismertetése. A területen járatlanokat fél-

vezeti az a közreadási mód, mely e későbbi másolatokat – eltérve a szakmai elvektől és gyakorlattól, mely szerint azok tekinthetők egyszórány kiadvánválogatatainak, azaz állapotainak, melyek ugyanazon nyomódúcokról vagy nyomólemezeiről készültek – a mű későbbi kiadásaiént vagy változataiként, ill. variánsokként ismerteti. A lektor a nyomdatechnikai fejezetben felhívhatta volna a szerző figyelmét azon furcsaságra is, amely az egyes 16. századi másolatok példányszáma terén tapasztalható. Jóllehet szerzőnk jól ismeri a kor térképnyomtatási technológiáit, mégis, egy forrásként használt mű (Karrow, R.: *Centers of map publishing in Europe, 1472–1600*) nyomtatási darabszámra vonatkozó információit félreértve a *Tabula Hungarie* 16. századi másolatainak egykor nyomtatott példányszámára sajátos értékeket adott. Jóllehet e térképműveket ugyanazon technológiákkal (fametszés, ill. rézmetszés) sokszorosították a század első felében, közepén, ill. a végén, szerzőnk e nyomdászattörténeti fejezetben (118–134. p.) egyre növekvő példányszámmal kalkulál. 1528: 50–75 példány; 1558–59: 150–180, 1577: 250–280; 1602: 570–900 példány. A tartalom mennyiségi aránytalanságai, továbbá az igen értékes táblázatok szerzői magyarzatának túlzottan tömör jellege szintén lektori figyelmet érdemeltek volna.

49. Ebben a szakmai lektor és a kiadványszerkesztő hatékony segítséget nyújthatott volna, ami persze nem lett volna egyszerű feladat egy ilyen alapvetően szakmai, sőt, elsősorban a Lázár-térkép kutatóinak szánt mű esetében.

Beérkezett 2015. január 12.

CIVIC oldal az OSZK honlapján

Az OSZK 2014-ben csatlakozott az EU Civic Epistemologies projekthez, melynek elsődleges célja az online közösségek támogatása a digitális kulturális örökség hozzáférhetővé tételében, a társadalomtudományi kutatások területén (<http://www.civic-epistemologies.eu/>).

Elkészült és folyamatosan frissült az OSZK honlapján a Projektek menüpontban a CIVIC oldal, amely a fejlesztési programról ad tájékoztatást (<http://www.oszk.hu/civic>), és néhány magyar nyelvű tanulmánnyal és referátummal, illetve hazai és külföldi példákkal kiegészülve ad tájékoztatást a projekt célkitűzéseiről.

Az oldal folyamatosan bővül az alkalmazható szoftverek és eszközök listájával is. A CIVIC projekt olasz koordinátorai azt szeretnék elérni, hogy EU-s szintű pályázatok támogassák a jövőben ezeket a kezdeményezéseket.

(A 2015. április első napjaiban Sárospatakon megrendezésre kerülő Networkshopon két előadás is foglalkozik majd e témával.)

(Forrás: *Katalist*, 2015. január 22. – Moldován István tájékoztatója alapján)